Reinhold Olsson

PER FREDRIK HEFFNER

Redaktör Reinhold Olsson skildrar en märklig föregångsman inom norrländsk trävaruhantering.

I den verld, hvari vi lefver, finnes intet säkrare medel att betrygga sin utkomst, än vanan vid arbete, i förening med utvecklingen af våra förståndsförmögenheter.

P. Fr. Heffner.

Den norrländska trävaruhanteringens pionjärer och framför allt deras efterföljare ha gett stoff till en mängd anekdoter, som visserligen framhäva deras originella sidor, men därutöver låta dem bjärt framträda med sina extravaganta festvanor mot bakgrunden av skogs- och industribefolkningens allmänna fattigdom. Floran av anekdoter omkring personligheterna ha med folktraditionens kraft bevarat deras namn på ett mer levande sätt än vad sakligt avfattade skildringar av deras betydelsefulla insatser i svenskt näringsliv skulle ha gjort. Anekdotbildningen gör dem emellertid inte rätt och inte heller den politiska skildringen om baggböleri och bolagsvälde, vilken fastnat för deras hänsynslösa framfart bland Norrlands skogsägande befolkning och deras brutala behandling av underlydande vid lönekonflikter. I den allmänna folkmeningen framstå alltjämt Norrlands sågverkspatroner i många fall i en förfulad dager, där deras pionjärgärningar i en hård tid undanskymmas.

Det finns trävarupatroner, som den muntliga traditionen gärna sysslar med, men till dem hör märkligt nog inte Per Fredrik Heffner, trots att han intog en förgrundsställning i den norrländska trävaruexportens metropol — Sundsvall. Hans i mångt och mycket slutna ungkarlsliv bjöd långt ifrån på ett så kärt stoff för folkhistorier, som hans sonsons excentriska utsvävningar och dramatiska slut. Och ändå har Heffners namn så starkt bitit sig fast i ortnamnsbildningen, att området, där hans sågverk en gång legat, alltjämt bär namnet Heffners. Två gånger gjordes försök att ändra sågverkets namn i anknytning till ortnamnstraditionen — ena gången till Byns och andra gången till Kummelsvedjans sågverk. Att namnet Heffner ändå segrade över de andra, kan måhända betraktas som någonting signifikativt för bäraren av detta namn.

Hans ställning som föregångsman under trävaruhanteringens genombrottsår erkändes av hans samtida, och den har ytterligare hug-

fästs av författare till historiska arbeten om Norrlands skogsindustrier. En och annan har svävat på målet, då det gällt att avgöra om Heffner var svensk eller tysk; för många har han framstått som en god exponent för utländskt kapital och företagaranda under trävaruhanteringens uppsvingsår. Men Heffner var allt igenom ursvensk till sitt väsen, även om man spårar åtskilligt hos honom av tysk borgerlig noggrannhet — en arvedel från hans tyska förfäder — parad med engelska gentlemannaegenskaper, förvärvade under många års vistelse i England.

Jag skall i denna koncentrerade levnadsteckning av en av den svenska skogshanteringens grand old men ta fasta på två saker — hur samtiden betraktade Heffner och hur bilden blir av honom genom hans egna personliga brev. I båda fallen framträder Heffner i en sympatisk gestalt.

Skeppsredaren Gustaf Fritiof Cawalin[1], som tillhörde Heffners personliga vänner, har i sina minnesanteckningar om Sundsvall för 100 år sedan ägnat några få rader åt Heffner. Med klar blick för väsentligheter ställer Cawalin in honom på rätt plats, då han skriver:

»Bland dem, som bidragit att grunda den moderna trävaruskeppningen från orten framträder utan gensägelse i första rummet P. F. Heffner, som född, om vi minnas rätt, i Karlshamn.» Nu är det kanske bäst att genast göra den anmärkningen att det inte var i Karlshamn utan i Ronneby, som Heffner föddes.

I Cawalins samtidsskildring, som knappast omfattar mer än en boksida, framträder grosshandlare Heffner som en godhjärtad åldring i ett gammalt patricerhus, som förstördes vid den förödande Sundsvallsbranden 1888. Heffner, som ägde Silfverströmska gården vid Storbron, vårdade denna gamla byggnad med pietet och nedlade vida mer pengar på dess underhåll än vad det skulle ha kostat honom att uppföra ett nytt och förnämligare hus. »Inom dessa väggar bodde en man, vilkens skaplynne öfverensstämde med husets soliditet», skriver Cawalin, som låter oss veta hur litet denne spartanske ungkarl begärde för sin egen del. Själv disponerade Heffner endast två vindsrum med snedtak i en flygel inåt gården, i huvudbyggnaden var kontoret beläget och där hade också biträdena sina rum. Under missväxtåren på 1860-talet var det stora skaror hjälpsökande, som satte sin lit och förhoppning till »Heffnersgubben», säger Cawalin,

[1] Cawalins minnesanteckningar äro publicerade i Medelpads hembygdsförbunds årsbok Från stad och Bygd årgångarna 1945, 1946 och 1947.

men det var sällan någon som behövde gå ohjälpt utför den lilla trappan, som ledde till hans vindsvåning. Ordningsmänniskan Heffner tecknar han på följande sätt: »Hans flit, ordningssinne och plikttrohet vid utövandet av sin hantering gick in i minsta detaljer. Sålunda försummade han ej att jämväl taga sjövärdighetsbesiktning å de till lastning hos honom anmälda fartygen, förr än officiell klassification fanns eller för den stora del, som icke ägde någon klass. Genom det ena och det andra uppnådde han sitt mål att se sin skeppning betraktad som nummer ett, långt innan t. o. m. Wifsta Warf kunde berömma sig därav.»

De egenskaper Cawalin för trekvartssekel sedan fäste vid sitt vänskapsporträtt av Heffner äro inte överdrivna. Heffner var en storsint personlighet, vilket också framgår av hans brev, som av en lycklig slump räddats åt eftervärlden. Då en stallbyggnad vid Heffners nedlagda sågverk revs för åtskilliga år sedan, fanns det i byggnaden en del gamla handlingar, som vräktes ut och brändes tillsammans med annat bråte. En av personerna i rivningsarbetet tog vara på en brevkopiebok, som han sedermera överlämnade till författaren.

Det visade sig vara grosshandlare P. F. Heffners brevbok[1] för åren 1863—1873. På pärmen finns en anteckning gjord om en tidigare brevbok, omfattande tiden 1855—1863. Den tillvaratagna boken, som omfattar Heffners hela brevkorrespondens fram till hans död, är synnerligen värdefull, därför att dessa brev öppnar nya aspekter på den osäkra kamp som trävaruexportörerna förde i årtionden, innan ångsågsindustrien bröt igenom. Man skulle nästan kunna säga, att de brev Heffner skrev de sista åren av sitt liv till sina släktingar utgöra hans memoarer, visserligen ofullständiga, men därför inte mindre intressanta genom de återblickar han gör på sitt liv.

Per Fredrik Heffner var född den 29 september 1788. Hans föräldrar voro handlanden Fredrik Heffner och Helen Dorethea Bolin. Liksom fadern kom unge Heffner att ägna sig åt handelsyrket. Vid 24 års ålder reste han 1812 till England, där han arbetade i engelska trävarufirmor, bl. a. i Hull och Liverpool. I slutet av år 1819 återvände han till hemlandet, fast besluten att bryta sig en bana som norrländsk trävaruexportör. I kompanjonskap med sin förre principal i Hull, Richard Park, som förefaller ha varit huvudman för trävaru-

[1] Jag har i en artikel i Tidningen Nya Samhället i Sundsvall för den 7/9 1947 gjort en del utdrag ur Heffners brevbok, men större delen av de här förekommande breven ha icke tidigare varit publicerade.

firman Godfrey & Park, begav han sig till Sundsvall i början av år 1820 och övertog Joseph Kranckz' misslyckade trävaruhandel. En rad driftiga affärsmän hade före Kranckz försökt exploatera de rika skogstillgångarna efter Indalsälvens älvdal utan särskild framgång. Bland dessa tycks handlanden Petter Mützell ha spelat en framträdande roll och även medverkat till Vild-Hussens utgrävning av Ragundasjön 1796. Mützell var liksom Heffner född i Blekinge.

Kranckz' gästspel som ledande trävaruman i Sundsvall blev synnerligen kort. Då han överlämnade sina trävaruaffärer till den 31-årige Heffner, ägde han bl. a. vattensågarna i Indal, Sillre och Boda. Till dessa förvärv lade Heffner ytterligare en rad bondeägda vattensågar efter Indalsälven, däribland Uneåsen, Backebäck och Sunnås. Vidare förvärvade han Sidsjösågen inom Sundsvalls stads område samt en tredjedel i äganderätten till Merlo såg i Timrå.

Redan från början baserade Heffner sin trävarurörelse på egna skogsmarker, som han förvärvade i Medelpad och Jämtland — framför allt i socknarna Hammerdal, Lit och Stugun. Heffners pionjärgärning avtecknar sig klarast i det avseendet att han långt före många andra hade blicken öppen för betydelsen av egna skogsmarker, men han fick i mycket högre grad än sina samtida känna de svårigheter, som trävaruhanteringens föregångsmän hade att kämpa mot före de gynnsamma konjunkturer på världsmarknaden, vilka banade vägen för ångsågsindustriens genombrott. År 1827 blev han tvungen sälja större delen av sina skogstillgångar och vattensågar till Wifsta Warfs bolag, sedan hans engelska kompanjoner dragit sig ur spelet och lämnat Heffner ensam att reda upp affärerna. Nu följde en tioårsperiod med motgångar och besvärligheter för Heffner, men så småningom förbättrade han sin affärsställning och kom med tiden på riktigt goda fötter.

Då krisen i slutet på 1850-talet gjorde ställningen ohållbar för många trävaruexportörer, drar den försiktige och nu ålderstigne Heffner tillbaka sina tentaklar och avyttrar större delen av sina skogar, avverkningsrätter och vattensågar till Wifsta Warfs Bolag.[1] Därmed har Heffner kommit att ännu en gång tillföra skogar av framtida betydelse för detta bolag. Själv intar Heffner en avvaktande hållning under 1860-talet och sysslar endast med en begränsad export av köpbjälkar. Han förklarar i flera brev till sina släktingar, att affärerna för honom gå dåligt ihop:

[1] Se Wifsta Varf 1798—1948, historik av Torsten Althin, Stockholm 1948.

»Tyvärr! har min träd-handel, bestående hufvudsakligen af bjelkar under senaste tre åren tillskyndat mig en ej obetydlig förlust och bräderna ingen vinst. Jag har länge ämnat skaffa mig en ångsåg, men ännu har föga i sådant ändamål blifvit åtgjort och den nuvarande politiska ställningen i vår verldsdel gifver mig ingen anledning att dermed brådska.» Detta utdrag är ur ett brev av den 13 maj 1867.

Man ser i breven från denna tid hur hans tankar pendlar fram och åter mellan att helt upphöra med sin verksamhet eller att övergå till ångsågsdrift. Så samlar han sig till sin sista, stora uppgift, då han vid nära 80 år tar steget fullt ut och beslutar bygga en ångsåg vid sin lastageplats utanför Sundsvall. Med detta beslut kom Heffners gärning att omfatta både vattenkraftens och ångans tidsskeden. Heffner hade då vid sin sida två unga rådgivare, nämligen bokhållarna Fredrik Åslund och Magnus Arhusiander; den förre hans son och den senare hans förste bokhållare sedan 1851. Samma år som Heffner fyller 80 övertager dessa båda i kompanjonskap hans trävarurörelse. I sin ansökan i april månad 1867 till Konungen om att få anlägga en ångsåg anför Heffner följande skäl: »Då ångsågars bredtillverkning numera äro i utlandet mera värda än vattensågars, så har jag efter långt betänkande, fattadt det beslut att låta bygga en ångsåg, hvartill jag eger en lemplig plats invid min stadens yttre hamn närbelägen bredgård, sedan jag för flera år sedan skaffat mig disposition af stränderna och fiskevattnet.»

Man ser av breven från den tid, hur den åldrige Heffner var fången av tanken på en ångsåg. Han förde frågan till tals vid varje tillfälle, han sonderade terrängen och vägde skälen för och emot ett ångsågsbygge, men hade svårt att fatta ett avgörande beslut. De allmänna farhågorna om att det norrländska skogsbeståndet sett sina bästa dagar oroar åldringen. I ett brev till sin skogsuppköpare, fanjunkare A. T. Westberg i Stugun, skriver Heffner i mitten av år 1865: »Hr Jacobsen på Tunadal framkastade för några dagar sedan en uppfattning till mig, att bygga mig en vatten- eller ångsåg och tillverka bräder såsom mera lönande än bjälkhandel. Detta ådagalägger, att han ej är afundsjuk å medtäflare i sågtimmerhandeln. Vad är Tit. tanke härom?»

Heffners brev klarlägger och ger också svaret på en fråga, som mången är benägen att ställa: varför kom icke denne banbrytare i norrländsk trävaruhantering att stå som en portalfigur vid övergången från vattenkraft till ångkraft vid sågverken? Hans pionjärgärnings

bredd skulle ha berättigat honom till det. Men de motgångar han haft tillsammans med sina kompanjoner, då de engelska importtullarna grusade många andra trävaruexportörers djärva försök, hade orsakat skadeverkningar i hans viljeliv. Motgångarna under hans yngre år hade gjort honom till en försiktig herre. Medan många andra sågverkspatroner utnyttjade den nya bolagsförordningen av 1848 för att skaffa ihop driftkapital, föredrog Heffner att stå ensam. På denna punkt märker man också ett enstöringsdrag, som hörde samman med hans ganska isolerade ungkarlsliv. Heffner satte icke på samma sätt, som t. ex. den expansiva tysken Friedrich Bünsow, sin tillit till ångmaskinens förmåga, och han räknade också för småsnålt, då han bedömde fördelarna av att använda vatten- eller ångkraft. För vad en ångsåg kostar kan man bygga tre à fyra vattensågar, skriver han på ett ställe. Försiktighet och fruktan för att misslyckas var nog grundorsaken till att Heffner icke samtidigt som grosshandlare Bünsow och Wifsta Warfs Bolag beträdde ångsågsindustriens jungfruliga mark. Så här skriver han den 15 maj 1864 till C. F. Bergman i Ronneby, svärson till hans syster, fru Hedda Jönsson: »Under min långa lefnad har jag haft tillfälle att vinna en ej så obetydlig erfarenhet och att öfvertyga mig om vanskligheten af menskliga beräkningar och att inse ingenting verldsligt såsom säkert och pålitligt. Jag går därför tillväga med mycken försiktighet, som mitt skaplynne vill medgifva, men fruktar likväl ej så sällan, att det slutligen äfven kan blifva min lott, att få dragas med fattigdom på gamla dar, en fruktan som åtminstone bör vinna ursäkt hos dem, som skola ärfva hvad jag kan hafva efter mig.»

Då Heffner vid nära 80 år överlämnade sin trävarurörelse till sina efterträdare, skriver han till sin släkting, Carolina Carlsson, i Norrtälje: »Jag lefver således såsom undantags-gubbe eller hvad man i Norrland kallar födoråd men bjuder likväl till att följa med min tid och ej dröna bort den.» Han skriver till andra släktingar, att han sätter stor tillit till Arhusiander, som är en god trävaruman och väl insatt i rörelsen, men däremot har han vissa dubier mot sin »fosterson», som han betecknar som en ganska »galant gosse». Glädjande nog fick Heffner uppleva att hans arvtagare hade god framgång med trävaruhandeln, som gynnades av de goda år, vilka föregingo krisen i mitten på 1870-talet.

Breven äro av oersättligt värde för att närmare kunna lära känna Heffner. Visserligen har, som vi redan sett, en av hans samtida gett

honom några vackra minnesdrag, men det kan vara lätt att säga, att de kommit till i vänskapligt syfte, om inte annat jämförelsematerial funnes att tillgå. Heffners enkla levnadssätt kanske förringade honom och framkallade den föreställningen att han var en gammal girigbuk, som småsnålt vakade över sina penningkistor. Breven ger emellertid en annan bild av honom. Så ytterst försiktig han var, då det gällde honom själv, iklädde han sig dock ett stort ansvar för sin släkt. De summor han utbetalade till sina släktingar uppgingo till flera tiotusentals riksdaler riksmynt under de tio år brevboken omfattar. Han sörjde för att alla avkomlingar av släkten Heffner skulle få en god uppfostran samt att ingen skulle sakna det nödtorftiga för livets uppehälle.

I en förbindelse med en 18 år yngre kvinna, Christina Catharina Höglin, hade han en son, som föddes i Sundsvall den 7 april 1829. Det var den förut omnämnde Fredrik August Åslund. Gossen skickades av fadern till en prästgård, där han genom särskild anställd informator erhöll enskild undervisning. Sonen fick fortsätta studierna i Uppsala, där han avlade studentexamen 1847. Han vistades därefter under sju års tid i utlandet, där han först genomgick en handelsskola i Lübeck och praktiserade sedan vid affärskontor i Frankrike och England. Heffner hade blicken öppen för vad en modern trävaruman behövde i kunskaper och erfarenheter. Först längre fram i tiden adopterade han sin son, men höll sig dock förtegen om blodsbandet i sina brev till de andra släktingarna genom att kalla honom »fosterson».

När sonen 1865 skulle göra en affärsresa till England, skickar Heffner ett memorandum till honom vid hans avresa från Stockholm. Brevet, som är avfattat på engelska, är ett koncentrat av Heffners liv som trävaruexportör. Han lägger sonen varmt om hjärtat, att han måste uppsöka hans vänner och kompanjoner i Hull: »On your arrival at Hull, You will visit my old friend Mr Edward Spuire, late partner of the firm Clay Spuire. Should Mr S. not reside at Hull or be dead, his sons will be found there or at Grimsby and they will be able to tell you how their father is doing. Either by them or by some other merchant at Hull, or perhaps by Mr Holmes, partner of Dalton C:o, you may know all about Mr Spuire senior and also respecting Mr Richard Park in Hull, late partner in the firm of Godfrey & Richard Park in Hull, of which partner Godfrey is long time dead. I believe on his farm at Catwich in Holdeness, in the neighbourhood

of Hull. I am particularly anxious to know the present situation of Mr Richard Park and do particularly which, if he still lives, that you may visit him and let me know all about him, You know that I was some time in partnership with Mssrs G. & R. Park in a wood-trade, but that this speculation left occurederable loss, owing to that high duty upon wood, inported into England, which during the existens of that partnership there existed, which was a load of spuare timber $ 2: 10 1. As far as I can recollect, this duty contined up to 1834 or 1835, though when I left England 1819 the general opinion among wood merchant there was, that this duty would all long be reduced, upon which hope my establishment here was founded, but unfortunable it become a losing concern and only in 1837 I would congratulate myself, that my debts & means did about balance; & fortunately began inprowing from that year up to 1857, when the great universal crisis in trade accured, obliging me to sell at low price those forests, which I then had bougt & part paid & since that time my circumstances have not impowed, except by part of that interest upon the capital which I possessed in 1857.»

Till samma sak återkommer han i ett brev till sin syster änkefru Hedda Jönsson i Ronneby. Brevet är daterat den 25 januari 1871:

»Vid mitt första besök i Sundsvall för nära 53 år sedan, var här en ganska obetydlig handel med trävaror, oaktadt vårt län då var försedt med betydliga skogstillgångar, hvilka efter vattudrag så småningom blifvit tillgängliggjorda och skogen under sednare åren hårdt anlitad så at den största delen af våra skeppsproducter för närvarande kunna anses tillgripna och afskeppade och inom 20 år kommer utskeppningen af sådana från vår ort, att blifva mycket ringa mot hvad som sednaste 20 åren härifrån exporterats. Under den första perioden af min bosättning härstädes, neml. från 1820 till 1836, hvarunder jag, i companie med min förre principal i Hull med hans penningar bedref trähandel härstädes på England förlorades å densamma ett hundra trettiosex tusen riksdaler, hvaraf 1/3 drabbade mig och resten nämnde min compagner och hans vänner, hvarefter han drog sig ur spelet och lämnade mig, att ensam bedrifva trädhandel med de resurser, som jag förmådde åstadkomma. Lyckligtvis förbättrade sig trädhandeln i utlandet, så att jag så småningom kom i tillfälle ej allenast att betala min skuld till min gamle principal i Hull, utan äfven att hopskrapa en ej obetydlig enskild behållning. Men den öfverdrifna täflan i denna handel som på sednare åren inträffat, i

synnerhet genom tillkomsten af ångsågar, hvilka äro oberoende af sågvatten, har i en så öfverdrifven grad ökat antalet af sådana sågar, att handeln med sågadt träd kunnat bedrifvas till de öfverdrifvet quantum af plankor och bräder, ehuru priserna å sågtimmer, liksom å fyrkantsvirke i exporten stigit högst betydligt. Under sådana omständigheter anser jag min fosterson Åslunds inträde i handeln ingalunda afundsvärd. Han har förlidet år skeppat ett ganska betydligt quantum träd på Frankrike.»

Mellan Heffner och systern Hedda Jönsson råder en varm syskonkärlek, och det är i breven till henne han ger det bästa av sig själv. Vid ett tillfälle skriver han till henne: »Emellertid tackar jag Gud, att han förlänat mig en så lång verksamhetstid, som den jag redan tillryggalagt». Han återkommer till samma sak, som han berört i föregående brev, och tillägger, att det först var omkring 1848 han uppnådde en oberoende ställning. »Jag hade då uppnått en ålder av 58 år, en låder, som under de bekymmersamma förhållanden, som jag i så många år fått erfara, ej framhöll något rimligt hopp om en längre lifstid, än omkring den vanligaste, cirka 60 år, men genom en ovanligt lång lefnad har jag slutligen lyckats skrapa ihop en förmögenhet.» Den förmögenheten kände han sig glad över att kunna få överlämna till sina släktingar och sina efterträdare i firman. I ett postskriptum gör han några erinringar om föräldrarna. För en gång skull glömmer han bort att dölja det rätta förhållandet med sin fosterson. Den etiketten höll han annars styft på, då han talade med släktingarna om sonen: »Jag kan ej minnas, att jag någonsin för någon af mina syskon beklagadt mig däröfver, att ingen af oss blef af naturen gynnadt med ett så utmärkt godt förstånd, som salig pappas, hvilket och på sin tid inom Ronneby Borgerskap, icke hade ett jemnförligt. Äfven min fosterson, en för öfrigt galant gosse, har i detta afseende ej blifvit bättre lottad än hans far, ehuru båda af oss ej saknat tillfälle att förvärfva kunskaper, som vår stamfader saknade, som lärde sig att läsa af sin mor, att skrifva och räkna af sin husbonde, Appelberg. Kan man då undra på om stackars mamma blef svartsjuk på den conversable fru Richter, hvars dåvarande hus var trefligare, än något annat som pappa då besökte? Har det någonsin fallit Dig in, att detta möjligen lade grunden till mammas jalousie och sinnessjukdom.»

Vid ett besök i Stockholm träffar han systern Heddas dotterdotter och fäster sig särskilt vid flickan, därför att hon har en så vemodig

blick. Heffner såg förmodligen någonting hos flickan som påminde om hans moder och blir ivrig för att hon skall få en fin uppfostran. Han ordnar om att hon blir inackorderad hos en släkting på mödernet till Heffner, bokhållaren vid Riksgäldskontoret, C. L. Bolin. I brev efter brev diskuterar Heffner uppfostringsfrågor med Bolin och framlägger därvid sin praktiska syn, färgad av hans godmodiga humor: »Hvad som mest lärer sysselsätta flickors tid i pensioner, skall vara musik och främmande språk, musiken mest inskränkt till forte-pianot, ett instrument, som genom tangenternas odrägliga missljudande klatter, alltid hos mig framkallar känslor af samma ömma natur, som pukor och trummor. Jag vill dock ej förneka, att man å forte-pianot, såsom 2-stämmigt, kan lära sig musik fullständigt.»

Mot sin ende bror Johan visade sig Heffner särskilt kallsinnad. Det synes, som pliktmänniskan Heffner hade svårt att glömma, om en människa bröt ett givet löfte, därför att han själv inte kunde göra det. I ett brev till en släkting, fru Carolin Carlsson i Norrtälje, för han sin broder på tal. »Jag har sedan jag fyllde 17 år, dels som tjenare, dels som min egen, fått försörja mig sjelf och af de cirka fem tusen riksdaler som jag för några år sedan fick i arf efter mina föräldrar, förlorade jag större delen å min ende bror, då han gjorde session, och en af mine svågrar har äfven cederat och hans enka derigenom påkallat min ärliga hjelp.»

Då systern Hedda Jönsson skickade honom ett fotografi af brodern, tackar den sjuttioårige Heffner med följande ord: »Jag är dig förbunden för broder Johans portrait, hvilket framställer honom såsom nöjd med sin lott. Är portraitet likt honom? Någon verklig vänskap oss emellan egde aldrig rum, ty våra skaplynnen voro alltför olika och mitt intresse för honom svalnade ända till fryspunkten, när jag slutligen lemnade honom ett lån, som jag ej kunde undvara utöfver den tid det förföll, vid hvilken jag befann mig så skuldbelastad, att jag på flera månader ej visste, hvarthän jag skulle vända mig; en summa om än 10 gånger så stor har ej sedermera i samma grad, som då, satt mig i bryderi.»

Heffner har en kärv och uttrycksfull stil, som bäst kommer till sin rätt, då han känner sig förargad på sina släktingar för deras sätt att se på finanser och andra saker. Heffner har åtagit sig ansvaret för sin släkt och därför tycker han sig också ha rätt att svänga riset över dem. Då en yngre kvinnlig släkting efter åtskilliga trassel i äktenskapet lämnade sin man och bad om fristad en tid framöver hos Heffner,

svarade han bl. a.: »Du skrifver i ditt bref, att din man ej förnekat umgänget med Emma. I så fall borde väl skilsmässan ej blifva krånglig; men har Du ej kunnat undvika att rymma fältet, och att blifva i hela riket efterlyst, såsom den der smugit sig från mannen? Du kan väl förstå, att jag under sådana omständigheter ej är serdeles angelägen att på gamla dar skaffa mig den utmärkelsen, att husbergera ett förrymdt och i alla tidningar efterlyst bättre fruntimmer.»

Han känner sig också förargad över att hon inte under skilsmässotiden försöker skaffa sig något arbete och skriver i faderlig ton: »I den verld, hvari vi lefver, finnes intet säkrare medel att betrygga sin utkomst, än vanan vid arbete, i förening med utvecklingen af våra förstånds-förmögenheter.»

Släktingarna vände sig till den gamle Heffner med allehanda bekymmer. En kvinnlig anförvant i Norrtälje, som han underhöll, skrev till Heffner och ville att han skulle hjälpa henne till en ny bostad. På det svarade han bl. a.: »Då du är gift, har två 18-åriga tvillingdöttrar och en 12-årig son, så är det väl med din man, med hvilken du i denna viktiga flyttningsfråga bör rådgöra, så framt han ej är så försupen, att han numera ej kan råda dig . . .» Han fortsätter: »För öfrigt bör du ej förglömma, att jag sedan du gifte dig, har hittills till dig och dina barns underhåll tid efter annan förskjutit betydliga penningsummor.» Han nämner 10.000 rdr. Man tycker sig höra en suck från den gamle, då han säger: »Det är ej lätt att hjelpa dem, som ej vill eller kan hjelpa sig sjelf.» Slutet på visan blir liksom så många gånger tidigare: »Med dagens post skickar jag fabrikör Schlyter för din räkning 500 rdr rmt.»

Det förefaller som Heffner var den ende i hela släkten som skapat sig en oberoende ställning; alla de övriga voro mer eller mindre beroende av honom. Ibland kunde han bli en smula tvivlande, då personer döko upp och presenterade sig som släktingar till honom i syfte att få en dusör. Vid ett tillfälle fick han ett brev från en änkefru Heffner i Gävle, som uppgav att hon var änka efter en kusin till honom. I sitt svar till änkefru Heffner skriver han: »Jag har aldrig hört, att någon med namnet Heffner funnits i Sverige annorstädes än i Blekinge och der vet man ej af någon sjöcaptain med det namnet, hvarföre Frun torde lägligen underrätta mig om ej Fruns aflidne man härstammar från Capell-mästare Heffner i Upsala. Väl hade jag för många år sedan besök af en afsigkommen köpman i Blekinge, der han hade barn, men hustrun var död. Denne man utrustade jag och

afsände från Gefle med ett skepp, gående till America, men har sedermera aldrig hafvit en rad eller muntlig underrättelse om honom.»

Heffner sätter sig genast ned och skriver till sin syster i Ronneby. Han undrar, om hon kände deras kusin Pehr Heffner, »hvilken förde ett skepp för Gefle Verk men dog för 2 år sedan, efterlämnande en enka och en son, som jag lemnat något understöd». Han vill ha visshet om det kunde finnas en släkting till i Gävle. I så fall ämnade han lämna hjälp. Sådan var denne släktkäre och givmilde man, som med tiden kom att stå som en beskyddare för hela sin släkt. Till sin 80-årsdag skrev han sitt testamente, i vilket han såg till att var och en av släkten blev ihågkommen.

Heffner företog sällan en resa. Att resa till Stockholm, där hans släkting C. L. Bolin och firman Schön & C:o skötte hans affärer, ansåg han vara lyx. En enda gång besökte han sin hemstad, sedan han lämnade den 1812, och ändå levde modern till 1841; fadern dog 20 år tidigare. Då Ronneby på våren 1864 till stora delar förstördes genom en brand, flammar hans intresse upp för hembygden. I brev efter brev till släktingar och bekanta begär han upplysning om skadornas omfattning, hur hjälpverksamheten är ordnad och bidrar också till att lindra nöden för köpingens invånare. I gamle Heffners minne har födelsestaden i det närmaste utplånats. Han skriver till en släkting: »Mycken tack för taflorna, framställande det forna Ronneby samt för korten innehållande wuer af dervarande vattenfall och af en del af ån, ofvan det fordna socker-bruket, hvilka varaf med undantag af lust-huset jag igenkänner; men teckningen af den fordna köpingen är mig fullkomligen främmande, ett bevis därpå, att barndomsminnen däraf hafva under de många därpå följande år, i syner under det sista tiotalet, hunnit blifva utplånade. I sjelfva verket har jag nästan ingenting sedt af köpingen sedan 1812, då jag reste till England; ty då jag med vännen Hedman besökte köpingen 1828, på resan till Frankrike, sågo vi föga mer af Ronneby än torget, vid hvilket vi bodde.»

I sitt politiska tänkande var Heffner en varm vän av liberala idéer. Han blir från som en rabulistisk tidningsman i Aftonbladets anda, då han tänker på ståndsriksdagens upplösning. Den 11 december 1865 skriver han till sin släkting, nyssnämnde F. L. Bolin vid Riksgäldskontoret: »Pris vare Carl XV och hans vapendragare, att vi blifvit af med adeln och presterna såsom stånd; men sådant hade bort inträffa under Gustaf II Adolphs eller Carl X Gustafs tid (det aset

Per Fredrik Heffner, 1788—1873.

Christina är ej värdt att omnämna), då hade det varit en möjlighet att eröfra Danmark och derigenom betrygga våra gränser och vårt oberoende. Men tyvärr! fick den beklagansvärde narren och Don Quichotten Carl XII sedermera tillfälle, att påskynda utbildandet af Rysslands makt, hvilken sedermera utvecklat sig med sådana stormsteg, att vi numera ej synas kunna undgå, att snart blifva en rysk provins, såsom ett välförtjent straff som är förfärligt för det vi i alla tider dyrkat tapperheten såsom vår Gudomlighet, företrädesvis värd dyrkan.»

Fast Heffner var född i en gammal dansk provins, hyste han inga varma känslor för Danmark: »Våra fordna konungars äregirighet och vår adels roflystnad hafva i föregående århundraden så bidragit att utarma Sverige, att jag hoppas det vi hädanefter skola inse galenskapen af utländska krig och således äfven undvika att inblanda oss i det nu i Danmark påräknade.»

Cawalin har påpekat, att det fanns en god portion humor hos Heffner. Det kommer bäst fram i den omfattande korrespondensen han förde för sin huskusks pojke, August Bjermquist, som han underhöll i skolor i Uppsala och Härnösand utan att det blev någonting av honom. Sedan pojken blivit kuggad i studentexamen, skaffade han

Fredrik August Åslund, 1829—1901.

honom anställning i Stockholm, där han förde ett brokigt uteliv. Som liten hade pojken visat håg att lära främmande språk, och hans föräldrar hade »förvånat sig deröfver, att en ung pojke kunde förstå så många besynnerliga tungomål och likväl behålla sitt vanliga förstånd». Vid ett tillfälle skadade pappan Bjermquist sitt ena öga, då hästen skenade för honom. Då Heffner tackade en god vän för det besvär denne haft med att rådfråga doktor om kuskens ögonskada, tillägger han med spjuverglimten i ögat: »Det gick hastigt nog för doctor Christernin att bota gubben Bjermquist, men det blir svårare för honom att bota August Bjermquist, som nu är hemma och hvilar på sina lagrar.»

I slutet av brevboken, där den sista anteckningen är daterad den 7 juli 1873, förekommer en hel del skrivelser av mindre betydelse för en karakteristik av Heffner. I dessa sista blad möter man en åldring, som med darrande hand skriver av sin korrespondens med läkare och apotek, och som har bekymmer för bråckband och medicin. Man ser hur skogsindustriens banbrytare i Medelpad och riddaren av vasaorden Per Fredrik Heffner går mot sitt livs slut och hur upplösningen mer och mer sätter sin prägel på hans sätt att tänka och skriva. I det Silfverströmska huset vid Storbron sitter den skumögde och en smula

misstänksamme Heffner och hans döva, ålderstigna hushållerska, medan julikvällens skymning faller över staden: »För några aftnar sedan, då luften var insvept i dimma, satt jag vid ett fönster i mitt hus vid stadens storgata samspråkande med min lomhörda hushållerska, då jag vid vestra delen af gatan varsnade en i dimman inhöljd figur, liknande en karl, hvilken långsamt, men såsom det mig föreföll, varsamt närmade sig det fönster der jag satt. För att äfven fästa min döfva hushållerskas uppmärksamhet derå, ropade jag högt till henne, hvad är detta för en lushund; men, af mig obemärkt hade hon nyss lemnat rummet och figuren på gatan försvunnit.» För en sådan bagatellartad sak, tillägger Heffner, har det spridits ut över staden att jag ärekränker folk, som går förbi mitt hus.

En månad efter det att Heffner för sista gången skrivit i sin brevkopiebok avled han den 8 augusti 1873. Vid slutet av denna återblick på Heffners liv, uppbyggd på hans egna brev, kan man än en gång låta hans samtida, skeppsredaren Cawalin få tala. Hans omdöme om Heffner står sig alltjämt:

»Att vi här i några konturer sökt giva en bild av en bland sin tids största köpmän i sin prydnad, må vara oss tillgivet av dem, som av förpliktelse — om icke blodets, så dock tacksamhetens — hava känt och känna sig manade att icke allenast med ord utan ock på varaktigare sätt hugfästa minnet av den absolut rent flärdfrie hädangångne mannen.»